

УДК 371.134+159.923

Н. В. Гуртовенко

викладач

Уманського медичного коледжу

e-mail: nat.1232012@yandex.ru

ФОРМУВАННЯ ОЗНАК ТА ОЦІНКА СТУПЕНЮ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У педагогіці сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя визначається готовністю до педагогічної діяльності. Явище готовності становить предмет вивчення як педагогів, так і психологів. Педагогічна діяльність, як відомо, належить до так званих соціологічних видів праці, де спілкування розглядається як професійно значуща, стрижнева сторона. Особливою інтегральною характеристикою педагогічного спілкування, в якому в чіткому вигляді виявляються морально-світоглядні настанови педагога, є спрямованість його особистості та рівень комунікативності.

Ключові слова: готовність, професійна діяльність, особистість, педагог, професійні якості.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, виробництво, ринок товарів, послуг і праці відрізняються високим ступенем динамізму, невизначеності, швидкими темпами змін. Динамізм і невизначеність стають характеристиками всіх сторін нашого життя, проявляються на всіх рівнях — глобальному, регіональному, соціальному, індивідуальному. Ці принципово нові умови висувають інші вимоги до підготовки фахівців на всіх рівнях професійної освіти.

Успішне формування професіоналізму особистості та діяльності майбутніх фахівців базується на їх готовності до праці. Провідною складовою готовності до професійної діяльності є психологічна готовність, яка розуміється вченими як комплексне психологічне утворення, як сплав функціональних, операціональних та особистісних компонентів.

Під час змін освітніх парадигм, нових соціально-економічних умов, професійна діяльність суттєво ускладнюється, актуалізуючи внутрішні, психологічні ресурси особистості. Стійкість, стабільність і якість професійної діяльності обумовлюються особливостями психологічної готовності фахівця.

Проблема готовності стала об'єктом спеціальних досліджень не так давно.

На першому етапі (кінець XIX — початок XX ст.) її вивчали у зв'язку з проникненням у психічні процеси людини. Саме в цей період склалося розуміння готовності як настанови (К. Марбе, О. Кюльпе, Д. Н. Узнадзе).

Другий етап слід віднести до періоду дослідження готовності як деякого феномена стійкості людини до зовнішніх і внутрішніх впливів. Таке розуміння готовності зумовлене інтенсивним дослідженням нейрофізіоло-

гічних механізмів регуляції та саморегуляції поведінки людей. У цьому плані велике значення мають дослідження психологів США про соціальну настанову, вияв її основних ознак, структурних компонентів, а також спроби її технічного вимірювання (У. Томас та Ф. Знанецькі, Г. Олпорт, Д. Кац, М. Сміт та ін.).

Третій етап вивчення готовності пов'язаний із дослідженнями в галузі теорії діяльності. Саме в цей період готовність розглядають у зв'язку з емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості щодо конкретного виду діяльності. Готовність характеризують як якісний показник саморегуляції на різних рівнях проходження процесів: фізіологічному, психологічному, соціальному (А. Д. Ганюшкін, М. Л. Дьяченко і Л. О. Кандибович, М. Д. Левітов та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психолого-педагогічній літературі проблема готовності вивчалась на різних рівнях, від розкриття змісту поняття, на що вказують дослідження О. Ф. Лазурського [5], А. Ф. Линенка [7], О. Г. Мороза [8], Д. М. Узнадзе [13], до виявлення прояву готовності в різних видах діяльності, що відображено в роботах Д. Каца [3], В. М. Мясичева [9], Т. Нийта [10].

Мета статті. У зв'язку з необхідністю вимірювання рівня сформованості готовності в якісно-кількісних характеристиках виникає потреба виділити критерії її оцінки. Під критерієм ми розуміємо засіб для формування судження, ту основну ознаку (одну чи кілька), на основі якої передбачається оцінювати і порівнювати ступінь розвитку готовності в різних респондентів.

Виклад основного матеріалу. Ідея навчання протягом усього життя відома ще з давніх часів, від учених Індії і Китаю, а пізніше — від видатного педагога Я. Л. Коломінського. В народній творчості вона знайшла вираження у вислові «вік живи, вік учись». Ця ідея особливо актуальна для педагога. Адже відповідні завдання зможе реалізувати лише той педагог, який не тільки добре професійно підготовлений, а й здатний постійно, протягом усього життя підвищувати свою компетентність, вдосконалювати професійну майстерність. Про це вдало сказав В. О. Сухомлинський: «Через 3–5 років після закінчення вузу педагог повинен знати в 3, в 5, в 10 раз більше, ніж знав він у перший рік своєї роботи. Якщо цього не буде, вихованці будуть приречені на зубріння і отупіння» [4].

В умовах перебудови освіти гостро стоїть питання щодо формування творчої особистості педагога, який здатний працювати на шляху особистісно-орієнтованого навчання. Проблемами особистісно орієнтованого навчання переймаються багато вчених таких, як С. І. Подмазін, А. Г. Шевцов та інші [11; 14]. Творчу особистість педагога виховати лише за роки навчання у педагогічному вузі майже неможливо, необхідно постійно підвищувати рівень педагогічної майстерності в процесі діяльності.

Аналізуючи педагогічну діяльність, слід брати до уваги те, як сприймається і розуміється сутність такої діяльності, який зміст вкладається у неї, яке місце займає ця діяльність в особистому «Я», як вона сформувалася в самосвідомості. Зупиняючись на ідеї про те, що категорія діяльності повинна відігравати роль вихідного принципу побудови теорії пси-

хології, В. В. Давидов у своїй праці «Проблеми розвиваючого навчання» [1] виклав основні проблеми педагогічної діяльності саме за допомогою методу сходження від абстрактного до конкретного. Крім того, він зауважує, що засвоєнню знань, які носять загальний і абстрактний характер, передує ознайомлення з визначеними і конкретними знаннями, а також що «навчання всіх предметів» повинне вестись так, щоб «в стислій, скороченій формі відтворювався дійсний історичний процес народження і розвитку знань».

Особливою вимогою до особистості викладача є наявність педагогічної тактовності (від лат. *tactus* — дотик, відчуття, почуття) — почуття міри у застосуванні засобів педагогічного впливу на студентів. Психолог І. Синиця зазначає, що педагогічний такт у широкому розумінні — спеціальне професійне уміння педагога, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує найефективніший за даних обставин засіб виховного впливу. Педагогічний такт проявляється в умінні належним чином поводитися у певній педагогічній ситуації, знаходити педагогічно доцільну лінію поведінки: просто і переконливо розмовляти, ставити розумні і педагогічно обґрунтовані вимоги, поважати гідність вихованців. Прояв педагогічної тактовності є однією з важливих умов формування авторитету викладача, одне з джерел сили і ефективності його впливу на студентський колектив в цілому.

Сучасність ставить педагогів на особливе місце в системі безперервної освіти. Це зумовлюється наявністю у працівників освіти стереотипів мислення, які негативно впливають на їхній розвиток, готовність до інноваційної діяльності. Тому основною функцією в цьому процесі стає психологічна перебудова, зміна негативних, застарілих установок на позитивні, актуальні.

Розглядаючи навчальний процес, необхідно виходити із визнання того, що педагогічна діяльність з дітьми з психофізичними порушеннями — це визнання учня головною діючою фігурою всього навчально-виховного процесу. Як зазначають В. В. Липа та В. О. Липа: «Педагогічний процес — це насамперед особистісні відношення людей, яких разом звели цінності і зміст освіти. Необхідно, щоб педагогічний процес, у ході якого розгортається освіта, був вірний власній природі, був «гуманітарно адекватним», тобто рухався назустріч багатомірній складності суб'єктивного світу людини, не наносячи їй збитку своїм схематизмом упорядкування».

Сучасність перед педагогічною системою особливо гостро поставила проблему навчання і виховання майбутніх вчителів, які б мали високий рівень професіоналізму, творчої активності, відповідальності.

У дослідженнях ряду вчених в основі поняття готовності лежить феномен настанови. Так, Д. О. Леонт'єв [6], О. С. Прангішвілі [12] розглядають настанову як готовність до активності, що виникає на основі взаємодії потреби і довілля. Психологічний підхід у визначенні суті поняття готовності пов'язує його зі ставленням як одним з регуляційних механізмів поведінки людини, її діяльності, що обґрунтовують в своїх працях Д. Кац [3], О. Ф. Лазурський [5].

Наприклад, А. Ф. Линенко [7] виділяє такі прояви готовності, як:

- позитивне ставлення до праці педагога;
- певний рівень оволодіння педагогічними знаннями, вміннями та навичками;
- самостійність у розв'язанні професійних завдань;
- розвиток педагогічних здібностей;
- наявність професійно-педагогічної спрямованості особистості;
- моральні риси особистості.

Узагальнюючи різні визначення поняття готовності, ми вважаємо, що вони не взаємовиключають одне одного, а розширюють і поглиблюють уявлення про складність і багатогранність готовності. Одна з них полягає в тому, що стан готовності досліджується на різних рівнях психічних процесів, які регулюють поведінку індивіда щодо навколишньої дійсності.

Зокрема, важливою умовою успіху творчості особистості є свобода її переходу від одного виду діяльності до іншого. У результаті соціальна мікросистема розвиваючої себе особистості поповнюється не тільки якимось одним компонентом, зокрема психологічним, а будь-яким можливим і корисним для неї.

З визначення поняття готовності випливає, що найбільш вираженою ознакою цього стану є емоційне ставлення. Досвід і дані наукових досліджень показують, що від того, буде це ставлення позитивним чи негативним, короткочасним, випадковим чи стабільним, значною мірою залежать ефективність діяльності й міра активності особистості. Так у своїх дослідженнях О. О. Бодальов виявив наявність досить стійких залежностей між манерою поведінки, яка притаманна педагогу в спілкуванні, та характером переживань, які при цьому виникають. Так було виявлено, що стан спокійного задоволення та радості частіше виникає там, де педагог притримується демократичних принципів в спілкуванні, а пригнічений стан спостерігався у осіб, вчителі яких в процесі спілкування проявляють авторитарний стиль. Це дає підставу розглядати характер і стійкість ставлення до діяльності як перший критерій оцінки ступеня розвитку готовності.

Виділяючи другий критерій, ми виходили з того, що конкретний стан емоційних і когнітивних процесів особистості в діяльності зумовлюється багатьма суб'єктивними та об'єктивними факторами. Наявність емоційно-позитивного ставлення до предмета діяльності, способів її здійснення стимулює механізми саморегуляції, що дають змогу людині мобілізувати свої сили для нейтралізації або ліквідації ступеня негативних впливів. Це дає змогу виділити швидкість і точність адаптації поведінки у змінюваних умовах діяльності як другого критерію.

Як підкреслює А. Ф. Линенко [7], у роботі педагога особливого значення набувають ті прийоми і способи дій, за допомогою яких він налагоджує педагогічно доцільне спілкування з вихованцями, колегами по роботі, адміністрацією. Проблемою педагогічного спілкування переймаються багато вчених. Початком вивчення проблеми педагогічного спілкування можна вважати дослідження соціальної перцепції О. О. Бодальова, міжособистісних відносин в педагогічному колективі Я. Л. Коломинського, А. В. Пе-

тровського, психології праці вчителя Н. В. Кузьміна, А. І. Щербакова. Вивченням структури та особливостей педагогічної комунікації займалися такі вчені, як Г. О. Ковальов, С. В. Кондратьєва, Я. Л. Коломинський та інші.

Педагогічна, тобто навчальна, виховна та розвивальна доцільність, на нашу думку, є тією ознакою, на основі якої можна судити, наскільки усвідомлено педагог ставиться до своєї діяльності, передбачає наслідки своїх дій, вчинків. Це дає можливість розглядати доцільність педагогічних дій як третій критерій оцінки рівня розвитку готовності.

Грунтуючись на трьох попередніх критеріях рівня розвитку готовності, можна зробити висновок, що четвертий критерій становить собою достатній рівень сформованості педагогічних здібностей. Без таких здібностей, скільки б не працював педагог, неможливо оволодіти педагогічною майстерністю.

Найяскравішими складовими здібностей до педагогічної діяльності є перцептивні педагогічні здібності. Вони дають змогу адекватно сприймати навчально-пізнавальну діяльність, правильно її оцінювати, виявляти головні суперечності, визначати динаміку розвитку.

Неможлива праця педагога без поєднання різноманітних прийомів, що становлять педагогічну техніку. Вчитель, як підкреслює С. І. Дубрович [2], повинен уміти володіти своїм настроєм, знімати зайве психічне напруження, спілкуватися. Поєднання комунікативних умінь ми виділяємо як п'ятий критерій готовності до педагогічної діяльності.

Педагогові необхідні такі професійно значущі властивості і якості, як емоційна стабільність, високий самоконтроль поведінки, щирість, доброта, совісність, самодостатність, наполегливість, старанність, цілеспрямованість.

Рефлексивна природа керування навчально-виховним процесом тісно пов'язана з емпатією, тобто розумінням емоційного стану студента, здатністю співпереживати йому, співчувати. Педагог має розуміти внутрішній світ вихованця, бути доброзичливим, ставитися з повагою. Педагогу необхідно бути емоційно чутливою людиною, мати психологічну проникливість. До професійно значущих якостей відносять емоційну стабільність, що виявляється у витримці, умінні володіти собою та саморегулюватися. Також повинна бути притаманною домінантність — уміння керувати, діловитість, сміливе взяття на себе відповідальності за інших, розподіл обов'язків у колективі, схильність до лідерства.

Принципове значення для готовності до педагогічної діяльності має така якість, як динамізм особистості, тобто здатність до активного впливу, що виявляється у ініціативі, швидкості адаптації у змінених педагогічних ситуаціях, умінні чути їх уловлювати й у зв'язку з цим швидко змінювати варіанти педагогічного впливу.

До професійно важливих якостей, що характеризують готовність до педагогічної діяльності, належить й експресивність: артистизм, емоційність, яскраве подання навчального матеріалу, розвиненість мови, багата міміка, гарні манери.

Саме на цьому акцентують свою увагу багато педагогів та психологів, такі як А. Ф. Линенко, С. Л. Рубінштейн, В. Ф. Сафін, Х. Н. Хекхаузен та інші. Ці якості є важливим елементом досліджування готовності. Тому ми їх розглядаємо як шостий критерій психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності.

Висновки. З вище розглянутого можна зробити висновок про те, що основою психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього педагога є:

– позитивно-узгоджений тип спілкування, коли педагог сприймає вихованця як суб'єкта навчальної діяльності та суб'єкта спілкування. Але це можливо тільки тоді, коли у системі цінностей, смислових установок педагога особистість вихованця, її актуальні потреби та потреби її розвитку є пріоритетом;

– в системі стосунків студент — педагог особливе місце займає питання саморегуляції. Відмінною особливістю в структурі вольової поведінки є те, що в примітивних умовах підсилення мобілізується імпульсом емоційного забарвлення, в таких умовах раціональні мотиви необхідності здаються мало діючими. Їх роль зростає в міру розвитку особистості та характеризується ростом інтелектуалізації в ідейно-моральних мотивах.

– у взаємовідносинах педагога та студента в процесі виховання та навчання необхідна вимогливість, але вона повинна поєднуватися з повагою до особистості вихованця, з глибоким розумінням його почуттів. Під час цього необхідно розмежовувати внутрішні та зовнішні компоненти взаємодій. У процесі спілкування передається та засвоюється соціальний досвід, здійснюється зміна структури та суті взаємодіючих суб'єктів, тільки в умовах вільної взаємодії можуть являтися дійсні стосунки.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, проаналізувавши критерії розвитку творчої особистості та формування умов готовності до професійної діяльності, в подальших дослідження ми детально визначимо складові визначених критеріїв оцінки. Також розглянемо та узагальнимо смислові настанови педагога — пізнаємо та діагностуємо його поведінку і характер. Це, в свою чергу, дозволить зробити більш чи менш точний прогноз поведінки і діяльності педагога в тій чи іншій ситуації, більш ефективно перетворюючи його діяльність в орієнтацію на особистісне навчання. З цією метою необхідно використовувати різноманітні методи дослідження, а саме: спостереження, бесіди, анкетування, тестування, зокрема тест незакінчених речень, вивчення необхідної документації, аналіз результатів діяльності педагога та студентів.

Список використаних джерел і літератури

1. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. — М.: Педагогика, 1986. — 210 с.
2. Дубрович С. И. Главное, чтобы учитель был профессионалом / С. И. Дубрович // Вопросы психологи. — 1994. — № 5. — 108 с.
3. Кац Д. Элементарная педагогика / Д. Кац // Психологический журнал. — 1992. — № 6. — С. 145–151.

4. Коломинский Я. Л. Изучение педагогического взаимодействия / Я. Л. Коломинский // Педагогика. — М., 1991. — 160 с.
5. Лазурский А. Ф. Альтруизм / А. Ф. Лазурский // Психология личности: Тексты. — М.: Изд-во МГУ, 1982.
6. Леонтьев Д. А. Установка как механизм смысловой регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Теория установки и актуальные проблемы психологи. — Тбилиси: Мецниереба, 1990. — С. 158–168.
7. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А. Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 1. — С. 125–132.
8. Мороз О. Г. Молодий учитель і шкільний колектив / О. Г. Мороз. — К.: Т-во «Знання УРСР», 1981. — 48 с.
9. Мясищев В. Н. Общая психология / В. Н. Мясищев. — М., 1986. — 215 с.
10. Нийт Т. Общие тенденции в развитии теорий о взаимоотношениях человека и сферы / Т. Нийт // Человек. Среда. Общение. — Таллин, 1980.
11. Подмазин С. И. Личностно ориентированное образование: Социально-философское исследование / С. И. Подмазин. — Запорожье: Просвита, 2000. — 250 с.
12. Прангишвили А. С. Психологические очерки / А. С. Прангишвили. — Тбилиси: Мецниереба, 1985. — 111 с.
13. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. — М.: Наука, 1966. — 140 с.
14. Шевцов А. Г. Особистісно орієнтовані освітні технології як системно-утворювальний чинник комплексної соціальної реабілітації осіб з інвалідністю / А. Г. Шевцов // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 8. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. — К., 2006. — 323 с.

References

1. Davydov V. V. Problems of developmental teaching / V. V. Davydov. — M.: Education, 1986. — 210 S.
2. Dubrovich S. I. Important that the teacher was a professional/ S. I. Dubrovich // Questions of psychology. — 1994. — No. 5. — 108 s.
3. Katz D. Elementary pedagogy / D. Katz // Psychological journal. — 1992. — No. 6. — S. 145–151.
4. Kolominsky A. L. Study of pedagogical interaction / A. L. Kolominsky // Pedagogy. — M., 1991. — 160 s.
5. Lazurskiy A. F. Altruism / A. F. Lazurskiy // Personality Psychology: the Texts. — M.: Publishing house of Moscow state University, 1982.
6. Leontiev D. A. Setting as a mechanism of semantic regulation of activity / D. A. Leontiev //The Theory of set and actual problems of psychologists. — Tbilisi: Back to text, 1990. — S. 158–168.
7. Lynenko A. F. Readiness of future teachers to teaching / A. F. Lynenko // Pedagogy and psychology. — 1995. — No. 1. — S. 125–132.
8. Frost A. G. Young teacher and school team./ A. G. Frost. — K.: P-Knowledge of the Ukrainian SSR, 1981. — 48 s.
9. Myasishchev N. R. General psychology / N. R. Myasishchev. — M., 1986. — 215 S.
10. Niit T. So General trends in the development of theories about the relationship between man and the sphere / T. Niit // Man. Environment. The fellowship. — Tallinn, 1980.
11. Padmasan S. R. Student oriented education: Social and philosophical study / S. R. Padmasan. — Zaporozhye: Enlightenment, 2000. — 250 s.
12. Prangishvili A. S. Psychological essays. Tbilisi: Marnie the Rebbe, 1985. — 111 S.
13. Uznadze D. N. Psychological research / D. N. Uznadze. — M.: Nauka, 1966. — 140 s.
14. Shevtsov A. G. Personality-oriented educational technologies as systemically utoruvaly factor complex social rehabilitation of persons with disabilities // Educational and socio — psychological aspects of correctional work in a special school: Scient.-method. collection: VIP / Edit V. I. Bodnar, V. V. Zasenka / A. G. Shevtsov. — K., 2006. — 323 s.

Н. В. Гуртовенко

преподаватель Уманского медицинского колледжа

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИЗНАКОВ И ОЦЕНКА СТЕПЕНИ РАЗВИТИЯ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В педагогике совокупность профессионально обусловленных требований к учителю определяется готовностью к педагогической деятельности. Явление готовности составляет предмет изучения как педагогов, так и психологов. Педагогическая деятельность, как известно, относится к так называемым социологическим видам труда, где общение рассматривается как профессионально значимое, стержневая сторона. Особой интегральной характеристикой педагогического общения, в которой в четком виде оказываются морально-мировоззренческие наставления педагога, является направленность его личности и уровень коммуникативности.

Ключевые слова: готовность, профессиональная деятельность, личность, педагог, профессиональные качества.

N. V. Gurtovenko

Teacher Uman medical College

THE FORMATION CHARACTERISTICS AND THE DEVELOPMENT ASSESSMENT READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

Due to the need to measure the level of formation of readiness in qualitative and quantitative characteristics there is a need to define criteria it ocenasek pedagogical activity, should be taken into account, as perceived and understood the essence of this activity, what is the meaning of it, how does this work in the personal «I», as it was formed in samosval and research has shown that this relationship is positive or negative, short-term, casual or stable, to a large extent on the efficiency and the degree of activity of the person. The main objective of this article is the justification of the criteria of the degree of development of readiness.

Key words: readiness, professional activity, person, teacher, professional quality.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2014